

חדש מלא ישן

על ההתנגדות להוצאת עתון יומי בעברית

גדעון קוז

ספרותי, ובמאי 1883 פרש מהמערכת לאחר התנגשויות עם פרידברג, הן בנושא התמיכה ב"חיבת ציון" והן על חלוקת סמכויות במערכת. בסוף 1885 התפרסמה הודעתו של י.ל. קנטור על הוצאתו הצפויה של היומון העברי הראשון, היום, שזעזעה את העולם הקטן של העתונות העברית בממלכה הרוסית. הודעה זו היתה סיבה מרכזית להתזרתו של יל"ג למערכת המליץ, בעקבות פניות מפייסות של אר"ז שהבין כי בתקופה חדשה זו, הוא זקוק למיטב הכוחות. הפעם חזר גורדון למערכת בתור עורך שני רשמי, עם מלוא הסמכויות. "הרשיון להיות דקטור [עורך] שני נותן לי ערבותי כי לא יוכל עוד צדדברים לנשלני מן הרדקציון בלתי אם בעמוד [בהדול] המליץ לצאת," סיפר יל"ג. ההסכם כלל גם תנאים משונים, כמו חיוב רובל אחד מכל מניו כהוספה לשכרו של יל"ג. הוא הצליח אפילו לשכנע את אר"ז לצרף את דוד פרישמן כעוזר למערכת, צעד נבון שלא התבצע משום שבינתיים העדיף פרישמן להיענות להצעת המתחרה החדש, היום. יל"ג מצידו התחייב שלא להתנכל לקו של תמיכה ב"חיבת ציון" בעתון. התמיכה בקו הציוני תהווה, מעתה ואילך, קלף חשוב בתחרות נגד היום.

"חדש מלא ישן"

המשימה להפוך את המליץ לעתון יומי הוטלה על יל"ג. פרידברג עזב את המערכת, אר"ז התמסר לעתונו ביידיש ויל"ג שרצה בשלטון יחיד מצא עצמו מבודד. גם כאשר יצא המליץ בלית ברירה כעתון יומי מה-1 (13 ביולי 1886, רק אחרי שגם הצפירה אימץ תדירות זו, התלונן יל"ג על כי לא קיבלו את דעתו בנדון:

חמסי על האיש צדדברים כי נפתה ללכת אחרי ההבל להוציא את המליץ שש פעמים בשבוע. אנכי הזהרתיו לבלי יעמוס עלינו את המשא הוה, אשר לא יהיה לו לעזר ולספורתנו לא להועיל, כי אין לנו סופרים מהירים אשר יתנו לנו פר'ם בעטם מדי יום ביומו, ומלבד כי דעתם קצרה הנה גם צרכי עמנו בלתי מרובים וימעטו מהיות מ"ע [מכתב עת] יוצא יום יום, ומה לנו הוקנים אחרי הבחורים אשר מצאו לנו את היומיים [בעקבות הכתוב בכראשית ל"ו, 24] במדבר...

גורדון פסל, אפוא, את העתונאות החדשה, הן מצד ההיצע - העתונאים - שלדעתו אינם יכולים לעמוד בקצב ובאיכות גם יחד, והן מצד הביקוש. עתונות יומית חדשה היא עניין לצעירים ואם זלזל בפעולתם הרי בכך שייך את עצמו ועתונו למחנה ה"יוקנים"... במאמרו הראשי, "חדש מלא ישן" (1886, גיליון 51), הוא חזר על אותה עמדה שמרנית, והביע את הסברה שקוראיו שמרנים כמוהו וכדי להרגיעם הוסיף כי פעמיים בשבוע יופיע גיליון שלם; ארבע פעמים בשבוע - גיליון

הופעתה של העתונות היומית בעברית באירופה, החל מ-1886, ביטאה עידן חדש במודרניזציה שלה, בתום עידן השבועונים שנמשך 30 שנה (מאז הופעת המגיד ב-1856). שינוי זה נרשם גם במסגרת מאמציה של העתונות העברית לפופולריזציה - "עממיות" - על מנת שתגיע לקהל נרחב יותר מן המשכילים והמסורתיים דוברי העברית שהיו את קהל הקוראים הנבחר אך המצומצם של השבועונים.¹

לכל מהפכה ההתנגדות שלה, ותרועות הקדמה נשמעות אחרת באוזני השמרנים. טבעי אפוא שההתנגדות לשינוי מהותי זה בתכיפות הופעתם של העתונים בעברית באה משורות בעלי התפישה האליטיסטית לגבי מהותה ותפקידיה של העתונות העברית (והשפה העברית). השמרנות נוכח מהפכות מדיה היא, גם היום, כמובן, במידה רבה עניין של גיל, השתחררות מכבלי מסורת ופער דורות, אבל טיעוני המשתתפים בפולמוס זה לא תאמו רק את תאריכי הולדתם. בהקשר זה מעניינת במיוחד תופעת "אנוסי היומונים" - העתונאים והעורכים שנאלצו, לדבריהם, לאמץ קצב הופעה יומי בניגוד לדעתם, להכרתם ולטמפרמנט שלהם.

נחום סיקולוב, פעיל בלתי נלאה (בנעוריו) בשירות הפופולריזציה והמודרניזציה של התקשורת העברית - שהפך בתורו ובוקנתו לשמרן בתחום זה,² סיפר על המו"ל הישיש של הצפירה חיים זליג סלונמסקי (חז"ס) שניסה להניא ממאמציו להפוך את עתונם ליומון, כי זה התחנן ממש עד הרגע האחרון במכתביו אליו: "לו יהא פעמיים בשבוע, לו יהא שלש פעמים בשבוע..."³ וראו על כך בהרחבה, בגיליון זה, במאמר "המירוץ אחר העתון העברי היומני".

אך בהקשר זה מעניינת עוד יותר תגובת עורך בכיר שלא נמנה עם הדור הישן - המשורר והעתונאי יהודה לייב גורדון (יל"ג), האיש ש"נאנס", לבצע את המעבר ההיסטורי בביטאונה המרכזי של ה"השכלה" העברית ברוסיה - המליץ.

עורך שני רשמי

המליץ הקדים את מתחריו בכך שהחל להופיע פעמיים בשבוע עוד בפברואר 1883. במודעה שבישרה על השינוי (1882: גיליונות 41-42), כתב המו"ל אלכסנדר צדדברים (אר"ז), כי "הדבר אשר הביאנו לזה להרגיש נחיצת צאת המליץ פעמיים בשבוע, הוא: לו נאבה לשפוט עפ"י המאמרים הבאים אלינו יום יום, היה באפשר להוציא יום יום..." המתכונת החדשה הביאה לגיוסו של עוזר עריכה נוסף, לצד העורך בפועל י.ל. גורדון. האיש שנבחר היה א.ש. פרידברג, חובב ציון נלהב. יל"ג מנע את פרסומם של מאמרים בעלי אופי "לאומי" והעדיף חומר

המליץ

יצא לאור בארבעה אחת בשבוע
ביום ה'
מחירו שנה לשנה יצאה רובל כסף,
ולחצי שנה שלשה יחסי דמים - ובקרי
החדשה לשנה יצאה חצי דמים ולחצי
שנה ארבעה ר"ב עשירימות הפאקט.
שנה כחצית בעת כל יצאה כפעם
הראשונה יצאה קאפי כסף וכפעם השני
והשלישית יצאה קאפי כסף.

ערישיוט אין קרעסא וואָלענטליך
ראָנערסטאָנס.
פריוו וואָנטיאָרין 0 ר"ר/ האַלבוואַר
ר"ר 00 ק - אים איבערן גאַנצערדיג
7 ר"ר 60 ק/ האַלבוואַרין 4 ר"ר, ביט מאָר
טאָפּרייער פּערזענליך - אנטייען אַהר
לען פּיר יענע ציילע דאָן ערסטע כּאָל
0 קאָפּ'ן, דאָן צווייטע, דריטטע כּאָל
0 און 0' 0 קאָפּ'ן.

בין עם ישרון והממשלה, בין האמונה וההשכלה.

הוא יהיה לפה לכל דבר הנוגע
לבנסת ישראל.
אין צענטראל-אָרגאַן פֿיר יודישע
אַנגעלעגנענחיימען.

מאת אלכסנדר צערערבוים, דאָקטאָר אהרן יצחק גאָלדענבלום.

וענדע זיין ליבט אונד דינע וואַהרטייט, דאָ כּענען
ביך לייטען, וסואַלס זי, 0.

3.

פּלח-אָרץ, וואָסןף תּקף יעקני, ויהלים כּרנ' ב'.

ולחזקתו כי יצאו כעל יעבורון ולא יושבו, ועוד מעט יעווז
העני ויאבד בלי תקוה. או האיש אשר לא ילמוד לדעת
קשר חברת האדם מימי עולם ולא ישביל על התועלת אשר
הצמח מהביל לזופת, להכיר חובות כל איש פרטי להכלל,
ולא ישקוף פעולותיו בפלס הנסיון לשמוט מן העבר על
העתיד, הוא ישנה כבלי דעת ולא ידע להוזהר, ולפעמים זיך
לחברת הנצחית. מן האיש אשר לא חלק לו אלוה בבניה
לדרוש פלא הטבע, לא יבין את כוונתו ועלם אלהים לא
גבר על פניו, כמה נחשב הוא.

לא מן הכוחה כרי וזרע תולדות האדם ופעולות יוצרו;
אסון כי יבטחהו הוא יעמיד כסלע נכון, ישא ויטבול, יעשה
מעשהו באמונה, פח לחם יבש מינוע כפיהו יסחק לפיהו, לא
יעשוק ולא יעקב את רעהו ולא יפול לשיא על הבריות, אל
נפלאות שריו יבית וחולתו האמצעה, כי יחלשנו אלהיו כמרה
ועל מי מנוחתו יתלהו גם בהניגו עד שערי מות, שבע עמל
ועצב, גם יש ינוע אשל תקוה, כי עוד מעט יחיה את האלהים,
ויאכל פרי עיקרו ואמונתו. וזה יגדל אשר איש צולח,
אם אלהים כל כוונותיו ויבין כל חובותיו. הוא יתענג על
רב טובו, ישא ויחן באמונה ויעיל לגבראים כצלמו, גם
לא יחסור נפשו ומוצת, יעשה צדקה וחסד וימצא עין
שמים, יבקש חכמה ודעה כעוזרו מרועו, להנפש מעט
נחלאות עסקיו כשם החכמה יחזיק לחבו התעני בשד ולא
יהיו לו לזרא ושבע רצון ילך לאור באור חי נצח.

והנה תחוב האחד לרובק פעולות הבורא, שזה הוא לכל
אדם מאותו עם ומאותו אמונה שיהיה, ודרך אחד בזה לכל
בר דעת: לשמוע לקח חכמי דור ודור העמלים לנלות צנתי
הטבע ולבוא עד תכלית חקר עד מקום שיר שכלו מעשה,
אזלי יצלת להוציא לאור תעלימות, אכן השנים האחרים
ייפחדו כפראייהם לכלל אדם ולכל בעלי ברית אמונת אחת,
כי מלבר קיריות ישות עולם מינם כרוא אלהים אדם על

אָרעסא.

סלורסלו פּנודרד!

יקר אמונת עיני, חסן ישעיה חבבן ויצא דאָן ע' חיי אָפּרן:
ישעיה ל' 17

ההשכלה האמיתית נקנית בשלשה דרכים: באמונה
בהורה, בידועה קורות העתים ובמחקרי הטבע.
הדרכים האלה גם שלשתם מוצא אחד ותכלית אחת להם
ומוליכים את האדם ישר אל הערותו הנשאה, לדעת אורח
טאמן כארץ יבעל נפש מתורה בישבו לחזות כנועם ד',
האיש אשר העמיק עצה לדעת יסודי אמונתו ויבנה כמו
רמים קדשו כמעמקי לבו על שנתה הדעה; האיש אשר
יבין טראש כי אם יחיה מאה שנה, בעוללים לא ראו אור
וישש באפלה כנוחכות עולם, אם לא ישאל ברברי הימים
לדעת את אשר כבר היה לעולמים ולשמוע כועעות הנסיון;
האיש אשר ישם לב לחקור תכונת כל היקום בשמים כמעל
ובארץ מתחה; האיש אשר אלה לו, הוא איש משביל, שלם
כחכלית השלקות והוא הכין כמרה יהיה פה כארץ החיים,
הדרכים האלה מיוצרים על שלשת חובות האדם בחלת
חובותיו לעצמו, חובותיו לסיניו וחובותיו
ליצרו. האיש אשר יעשה מעשהו בעניני אמונה כמצות
אנשים מלומדה, והיה כערער בערבתו, כמעט העבור עליו
סופת, וימוט קרסליו; ואשר לא ימצא נוחם בר', הוא
משותח נפשו, כבוא עליו שואה, או אבד כענין; גם כימי
מוכה לא ידאה מוכ, לבו ינוע מילדי יום; מה כצע כאשרת,
אם יבנק כענן כשור והאירב יושב לו כדירי לבבו להעצימו

האיכרים על אודות ענייניהם וחלוקת שדותיהם אשר אין לנו חלק ונחלה בהם?

ולגבי חוסר הדחיפות שבפרסומן של ידיעות חוץ בזמן:

ואפילו הדברים היותר נכבדים כמו הליכות המדינות ומשאם ומתנם של ממשלות אינם לדעתנו כבל תאחר להמון רב שבקוראינו. למשל, קוראנו היושב בראחמיסטעריווקא... מה ממנו להלוך אם יאחר יום אחד לדעת כי מלך בעירן [בווריה] טבע בנהר, או כי רבו המשמאילים על המימינים בבחירת פלוני ופלוני בבריטניא, וכיוצא בזה הרבה. אחרי אשר כל אלה הם רק דברים מדיניים כלליים ובני ישראל אינם חיים חיים מדיניים בעצמם, כי רק כטפלים אנחנו כבר אורחים בזבחי משפחות העמים.

והמסקנה לגבי המליץ: "נתנו אל לבנו שלא למחוק את שם ישראל החקוק על מצח המליץ. ושלא לשנות מן המטבע אשר טבענו בו להיות מכתב עתי מיוחד ליהודים ויהדות ולא מכתב עתי כללי כתוב יהודית... יל"ג, שרצה כי היהודי יהיה "אדם" בצאתו מאוהלו, לא העביר את להטו בשורות ה"השכלה" אל השקפותיו השמרניות לגבי העתונות העברית. השקפתו היתה שעברית צריכה להישאר שפה ספרותית בלבד והשאר יעשה בלשונות העמים. נראה שגם פחד התחרות גרם לכך.

"אצווה להמטיר עליך מטר"

ואולם, התחרות עשתה את שלה ויל"ג הוסיף מדורים חדשים, כגון "דקדוקי ספרים" - הערות בענייני ספרות ובלשנות, שמיידה אותן הקיצור (השנוא עליו), אך גם "פרפראות" - פכים קטנים שהם תשובה ל"תערובות" [מעין מדור שונות] של היום. בניגוד לתביעותיו לבלעדיות מסופרים, הוא פנה לכותבים של היום והציע להם לכתוב גם אצלו. לוויסברג, מכתבי היום הצעירים והמצליחים, הוא כתב: "מדוע לא תעניק איזה דבר חפץ גם להמליץ? האם ברית כרת לקנטור לבלי התבונן על בתולה אחרת... ואם בשכר אתה כותב שם, אצווה גם על העבים אשר הם רכובי להמטיר גם עליך מטר."

הוא רכש פתבים מהמגיד (שנשאר שבועון), כמו ד"ר גצל זליקוביץ, שמעון ברנפלד ואחרים, ואפילו אורתודוקסים כמו יוסף רוזנטל, שהיה מכתבי הלבנון. באמצעותו ובאמצעות דומיו הוא ביקש לחדש בהמליץ את הוויכוח הישן על התיקונים כדת. אלא שסופרי ההשכלה כמו לילינבלום לא הצטרפו לוויכוח והקוראים לא גילו בו עניין. בראשיתה של ההתמודדות הזו בין היומנים והמליץ, היתה ידו של היום על העליונה, אם כי הוא לא האריך ימים.

* * *

1. ראו הפרק "עממיות ואובייקטיביות בעתונות העברית במאה ה-19 באירופה", בספרי מעריכים ומכתבי עתים - עיונים בתולדות העתונות העברית והיהודית, תל אביב 1999, עמ' 39-68.
2. ראו הפרק "התנועה הציונית, העתונות העברית והגם אחריות הלאומית", שם, עמ' 105-120.
3. נחום סקולוב, "אישי היום", אישים, ירושלים תשי"ח, עמ' 191.
4. מכתב להוק"ן, בתוך של. ציטרון, "רשימות לתולדות העתונות העברית, 'המליץ', העולם, 1914, גיליון י"ד, עמ' 13.
5. מכתב להוק"ן, שם, גיליון ט"ז עמ' 11.
6. שם, גיליון ט"ו, עמ' 12.

מוקטן, ואשר לתוכן: "המליץ לא ישנה את פניו ולא יחליף את תכונתו ולא יסטה מן הדרך אשר הלך בה בעשרים ושש שנות היותו." העתון ידון בבעיות היהודים כיהודים וכתושבי ארצות מושבם בלי לשכוח "ליחד בלבנו את האהבה לארץ מולדתנו ולארץ אבותינו." והוא חזר בפומבי על טענותיו נגד הוצאת עתון יומי, תוך שהוא מנער הוצנו מן הדור הצעיר (ומרחיק קוראים פוטנציאליים) שממילא אינם יודעים, לדעתו, עברית כהלכתה...

יהודה לייב גורדון התנגד לשינוי אך נאלץ להסכים לו

לא נכחד כי בלי המדה קרבנו אל המלאכה הזאת... לתת להם עלים חרשים לבקרים... הנה צרכי עמנו מועטים ומשאת נפשם קצרה וחוג פעולותיהם והשקפותיהם קטן ודל, ולמה להם מכתב עתי מביא דבר יום ביומו? ומי אתנו במלאכתנו? מאין נקה פועלים ועומסים בסבל די צרכנו וחומר ולבנים לבנינו? בני הדור החדש אשר טפחנו ורבינו למשכילים וליודעי דעת אנו ששפתנו איננה אתם, כי מגעוריהם השליכות אחרי גו... ושרידי הדור הישן אשר הורתנו עוד מקרבם ומלתה על לשונם - חכמה מה להם ויהיו מטיפים לדור הזה?...

יל"ג יחזור מדי פעם על השקפתו, לפיה העתון העברי ממשיך למלא צרכים של ספר. "לא הרי מכ"ע לבני ישראל כהרי מכ"ע של שאר העמים והלשונות. מכ"ע הנכתב בלשון הקודש איננו יוצא גם מכלל ספר. אעפ"י שהוא יוצא במגלות עפות, רוב הקוראים צוברים אותם ומניחים בבית גנויהם." התפישה "המיושנת" מעידה, עם זאת, על חברת הקורא העברי, לפחות זה בן דורו של גורדון. והוא מרחיק לכת עד כדי קביעה שהעתונות היומית לא רק שאינה מועילה אלא גם מזיקה לעברית ולספרותה. "עכשיו בשעת הבהלה, כשהסופרים מצויין אצל הקורא כתרגולין המטילין בכל יום, לא יוכל עוד המחבר להוציא מתחום ידו דבר מתוקן... ולא עוד אלא שהקבלנים המספיקים המזון היוצא בהפזון קלקלו את הטעם הטוב בחיך העם..."

במסגרת התחרות נגד היום הרגיש יל"ג את הייחוד שלו בכך, שבניגוד למתחרה, הוא רואה את עיקרו של העתון בעניינים הנוגעים ישירות ליהודים, בעוד שהחדשות ה"כלליות" הן שוליות. ולכן אין גם צורך למחר ולהדפיסן בזמן אמיתי, כלומר להיות מגוי על שירותי סוכנות ידיעות כפי שנהג קנטור, עורך היום, אלא אפשר להביאן באיחור. משום "שיש דברים, שאינם נוגעים אלינו כלל ואין לנו צורך לדעתם." להלן כמה דוגמאות לדעתו מתוך המאמר "חדש מלא ישן":

מה יתן לנו ומה יוסיף, למשל לדעת, כמה מן הכומרים נשא האפיפיר את ראשם ויעשם להגמנים, או מי מן המשחקים... בגלגל החזור הנקרא "דולעטקא" כבזו את כל ממונו ואבד עצמו לדעת? או היש לנו צורך גדול לדעת את כל הנעשה לפנים מן הקלעים בבתי תיאטראות וקרקסאות, איזה מן המשוררות עשתה חיל והצטיינה במשחק ובשיריה וכמה עטרה פרחים ולויות חן ענקים לגרגורתיה וצמידים על ידיה והבילו לה מעגביה שי? היש צורך לקוראינו לדעת את החלטות ועדי